

Adabiyot

II qism

5

Q. Yo'ldoshev, S. Qambarova, D. To'xliyeva, N. Yusufjonova, O. Olimjonov

Adabiyot

5-sinf

II qism

Yangi nashr

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan

MAKTABGACHA
VA MAKTAB TA'LIMI
VAZIRLIGI

Toshkent – 2024

UO'K 821.512.133(075.3)+82.09(1-87)(075.3)
KBK 83.3я72
Y 78

Adabiyot 5-sinf (2-qism) [Matn] : darslik / Q. Yo'ldoshev,
S. Qambarova, D. To'xliyeva, N. Yusufjonova, O. Olimjonov –
Toshkent: Novda Edutainment, 2024. – 128 b.

Mas'ul muharrir:

Qunduzoy Husanboyeva – pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

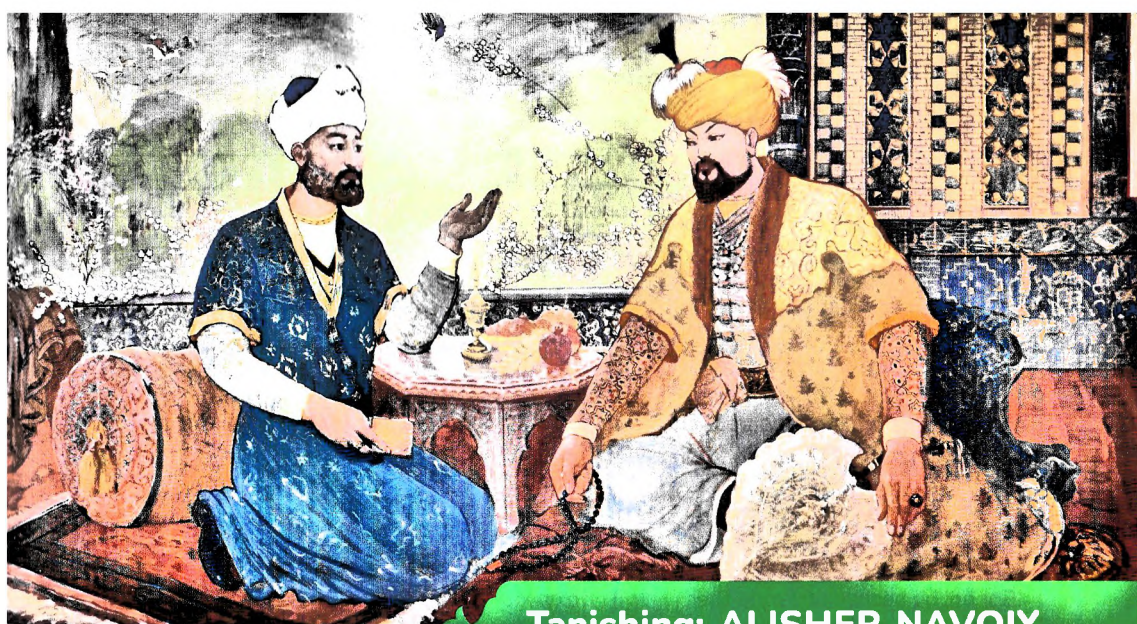
Mahfuza To'ychiyeva – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Shahodat Abdullayeva – Toshkent shahri Chilonzor tumanidagi 114-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi, Xalq ta'limi a'lochisi.

Gulshan Rahimova – Xorazm viloyati Urganch shahridagi 1-sonli ixtisoslashtirilgan maktab-internatning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Nasiba Nig'matxo'jayeva – Toshkent shahri Chilonzor tumanidagi 90-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Xosiyat Matyakubova – Toshkent shahri Yakkasaroy tumanidagi 48-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi, Xalq ta'limi a'lochisi, Xalq ta'limi fidoyisi.

Tanishing: ALISHER NAVOIY

Alisher Navoiy va sulton Husayn Boyqaro.
Rassom: N. Qo'ziboyev

Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevralda Hirotda tug'ilgan.

Kitob o'qish Alisherning sevimli mashg'ulotlaridan bo'lgan. Bu haqda shoirning o'zi "Lison ut-tayr" dostonida bunday xotirlaydi: *"Hech esimdan chiqmaydi: maktabda o'qib yurgan paytlarim edi... Muallim xotiramizni mustahkamlash, zehnimizni o'tkirlash va savodimizni ravon qilish uchun she'r-u dostonlar o'qitar, yod oldirar edi. Ba'zan nasriy "Guliston"ni mutolaa qilsak, goho "Bo'ston" kabi she'riy asarlarni o'qir edik. Men ayniqsa Fariduddin Attorning "Mantiq ut-tayr" dostoniga alohida mehr qo'ydim. Bu asarni takror-takror o'qir edim"*¹.

Navoiy turkiy va forsiyda birdek ijod qilib, ko'plab nazmiy, tarixiy va ilmiy asarlar yozgan. Ular o'zbek va jahon adabiyoti xazinasining eng nodir namunalari hisoblanadi.

Alisher Navoiy 1501-yili vafot etgan.

Mutolaadan oldin...

Biz siz bilan Alisher Navoiy qalamiga mansub "Xamsa" dostonlarining birinchisi – "Hayrat ul-abror"dan olingan hikoyatlar bilan tanishamiz. "Hayrat ul-abror" yaxshi kishilarning hayratlanishi deganidir.

O'ylab ko'ring

Qachondir yolg'on gapirganmisiz? Nima uchun?
Rost gapirish osonmi yoki yolg'on gapirish? Nima uchun?

¹ Alisher Navoiy. *Lison ut-tayr*. Tabdil mualliflari: Manzar Abdulxayr, Abduhamid Pardayev. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

Zavqli mutolaa

Sher va durroj

(hikoyat)¹

Durrojning yolg'onni chin o'rnig'a ayturidin hodisa domig'a tushgonida chin so'zni sher yolg'on sog'inib, faryodig'a yetmagoni va ani balo domidin xalos etmagoni

Qirg'ovulning chin gapirish o'rniga yolg'on gapirib, bir falokat tuzog'iga ilingani, chin so'zni sher yolg'on deb o'ylab, ovozi eshitib, yetib kelmagani va uni balo tuzog'idan xalos etmagani

Asl matn	Nasriy bayoni
Bor edi bir beshada bir tund sher, Vahshat aro ko'k asadidek daler.	To'qayda bir yirtqich sher bor edi. Vahshatda osmon sheridek qo'rqmas edi.
Chun bo'lur erdi bolalab zavqnok, Mo'r bolasin qilur erdi halok.	U bolalari bilan o'ynab, zavqqa to'lganida chumolilar uning bolasini talab qiynardi.
Tishlabon ul moyayi payvandini, Og'zida asrar edi farzandini.	U o'zining ajralmas bu boyligi – farzandini og'zida tishlab asrar edi.
Bor edi durroje o'shul beshada, Sheri jayon vahmidin andeshada.	O'sha to'qayda bir qirg'ovul ham bo'lib, bu yirtqich sherning vahimasidan doim qo'rquvda edi.
Sherki, tishlab bolasin dam-badam, Beshada har yon qo'yar erdi qadam.	Sher bo'lsa, bolasini og'zida tishlab, dam-badam to'qayning goh u yog'iga, goh bu yog'iga borardi.
Yetgach aning boshi uza nogahon, Far eta uchsa edi ul notavon,	Sho'rlik qush uning tepasida nogahon parr etib uchsa,
Vahm ila seskanmak o'lub sher ishi, O'lturur erdi bolasig'a tishi.	sher qo'rqanidan seskanib, bolasiga ham botib ketardi.
Tish bila aylab bolasi yorasin, Yora etib o'z jigari porasin.	Tishi bilan o'z bolasini, o'z jigarporasini yarador qilardi.
Doim anga bu g'am aro g'am edi, G'am neki, motam uza motam edi.	Doim bu unga g'am ichida g'am, g'am ham emas, motam ustiga motam edi.
Ko'ngli bu ishdin bo'lub ozorliq, Boshladi durroj bila yorliq.	Bu tashvishdan ko'ngli ozor topib, qirg'ovul bilan o'rtoq bo'la boshladi.
Dediki: "Mendin sanga yo'q qasd-u kiyn, Emin o'l-u bil meni dog'i amin.	U dedi: "Mening senga hech qanday qasdim, dushmanligim yo'q. Xotirjam bo'lib, meni o'zingga ishonchli do'st deb bil.
Vahmni qo'y, hamdam-u hamrozim o'l, Aysh-u tarab vaqti navosozim o'l.	Qo'rqishni yig'ishtir, hamdamim, sirdoshim bo'l, aysh va xursandlik vaqti birga kuylashadiganim bo'l.
Men dog'i lahning eshitib shod o'lay, Nag'mang ila qayg'udin ozod o'lay.	Men ham sening kuylaringni eshitib, shod bo'lay, nag'malaring bilan qayg'udan ozod bo'lay.

Shart bukim, yetsa gazande sanga,
Solsa falak hiylasi bande sanga,

Lutf qo'lin holingga hamdast etay,
Xasmni bir panja bila past etay.

Ko'rguzub ixlos ishida ixtisos,
Seni aduv domidin aylay xalos".

Sher ko'p afsun bila chun qildi jahd,
Sidq ila durroj dog'i qildi ahd.

Andoq aro yerda ayon bo'ldi mehr,
Kim hasad eltur edi andin sipehr.

Qaydagi orom tutub sharza sher,
Girdida durroj uchubon dalər,

Boshig'a parvoz ila gardish namoy,
O'ylaki sulton boshi uzra humoy.

Sher eshitib aning ilhonini,
Fahm qilib savtida yolg'onini,

Der edi: "Yolg'on demakim, shum erur,
Kizb tuz el ollida mazmum erur".

Pand eshitmas edi durroji mast,
Kizbdin etmas edi afg'onni past.

Bir kun aning qasdig'a bir saydgar,
Hodisa domin yoyib erdi magar.

Dona bila suv sari qilg'och xirom,
Tortti sayyod aning ustiga dom.

Qichqiribon dom aro ul muhtalo,
Necha dedi: "Tot! Meni tuttilo!"

Sher qulog'ig'a yetib ul maqol,
Savtini doyimg'idek etti xayol,

Ko'p eshitib erdi bu yolg'onini,
Uyla gumon etti chin afg'onini.

Har nechakim rost fig'on ayladi,
Sidqini ham kizb gumon ayladi.

Maxlasig'a aylamadi iltifot,
Toki anga munqati o'ldi hayot.

Har kishikim rostni bexost der,
Ayt sa yolg'on, dog'i el rost der.

So'zda, Navoiy, ne desang, chin degil,
Rost navo nag'mag'a tahsin degil...

Shart shuki, senga bir ziyon yetsa, falak seni hiyla
bilan tuzoqqa tushirsa,

marhamat qo'lini senga yordam uchun cho'zay,
bitta panjam bilan dushmani yerga teng qilay.

Sadoqat masalasida o'zimni ko'rsatib, seni yov
tuzog'idan xalos aylay".

Sher ko'p sehr bilan o'z fikrini tushuntirishga
tirishdi, qirg'ovul ham sadoqatli bo'lishga ahd qildi.

Oralarida bir-birlariga shunday muhabbat paydo
bo'ldiki, bunga osmonning o'zi ham hasad qilardi.

Qayerda yirtqich sher dam olib yotsa, atrofida
qirg'ovul bermalol uchib yurardi.

Sultonning tepasida humo qushi aylanganday, sher
boshida qirg'ovul aylanib parvoz qilardi.

Sher uning sayrashini eshitib, kuyida yolg'on
borligini fahm qilib,

der edi: "Yolg'on gapirma, yomon bo'ladi.
To'g'ri odamlar oldida yolg'on qoralanadi".

Qirg'ovul pandni eshitmas, o'zi bilan o'zi mast,
ataylab fig'onini hech pasaytirmas edi.

Bir kuni bir ovchi uni tutish uchun o'z tuzog'ini
yoygan edi.

U don bilan suvni ko'rib, oldiga borgach, ovchi
uning ustiga to'rni tashladi.

Tuzoqda u baxtsiz qichqirib, bir necha bor: "Dod,
meni tutdilar!" – dedi.

Bu so'z sher qulog'iga eshitildi, lekin uning bu no-
lasini har galgidek yolg'on deb o'yladi.

Bunaqa yolg'onlarni ko'p eshitgani uchun chin
qichqirig'ini ham yolg'on deb gumon qildi.

U har qancha rostakamiga qichqirmasin, sher rosti-
ni ham yolg'on deb hisobladi.

Uni qutqarish uchun iltifot ko'rsatmadi, natijada
uning hayoti qirg'ildi.

Kimki beixtiyor rost gapirsa, yolg'onini ham xaloyiq
rost deydi.

So'zda, Navoiy, nima desang ham rostini gapir,
haqiqatni kuylagan ohanglarga tahsin ayt...

Keling, suhbatlashamiz

1. Hayvonlar shohi bo'lgan sherning harakatlarida ota-onalarga xos qanday xislat namoyon bo'lyapti deb o'ylaysiz?
2. Siz-u biz o'qigan eertaklarda sher hayvonlar shohi, o'rmon qiroli sifatida tasvirlangan. Shundan kelib chiqib ayting-chi, ushbu hikoyatda sher durroj bilan kelishib o'tirmasdan, uni qo'rqitib qo'ya qolsa bo'lmasmidi? Javobingizni aniq misollar bilan asoslang.
3. O'ylab ko'ring: nima uchun durroj ogohlantirishlarga qaramas, yolg'on gapirishni hech to'xtatay demasdi?
4. Durroj nima uchun qurbon bo'ldi deb o'ylaysiz: nafs tufaylimi yoki yolg'onchiligi sabablimi? Yoki boshqa javobingiz bormi? Fikringizni asoslang.
5. Durrojning o'limi sherning keyingi hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi deb o'ylaysiz? Taxminingizni izohlang.

Topshiriq

Hikoyatning nasriy bayoni asosida quyidagi so'zlarning ma'nosini yozing.

So'zlar	Ma'nosi	So'zlar	Ma'nosi
<i>Tund</i>	***	<i>Aduv</i>	***
<i>Asad</i>	***	<i>Sipehr</i>	***
<i>Mo'r</i>	***	<i>Savt</i>	***
<i>Emin o'l</i>	***	<i>Kizb</i>	***
<i>Lahn</i>	***	<i>Sayyod</i>	***
<i>Daler</i>	***	<i>Andesha</i>	***

Uyga vazifa

"Yolg'on kulfat keltiradi" mavzusida ijodiy matn yozib keling.

Tavsiya

Hikoyat asosida ishlangan "Sher va durroj" multfilmini tomosha qiling.

Manba: "O'zbekkino" milliy agentligi, 2010.

Mutolaadan oldin...

“Hayrat ul-abror” dostonining mashhur hikoyatlaridan biri “Hotami Toy”dir. Hikoyat bosh qahramoni Hotami Toy tarixiy shaxs, Yamandagi Toy qabilasining boshlig'i bo'lgan. Saxiyligi va oliyjanoblighi bilan Sharq xalqlari orasida dovruc qozongan. Natijada uning nomi badiiy asarlarda saxovatpeshalik, himmat ramziga aylangan.

O'ylab ko'ring

Kimgadir yaxshilik qilsangiz, o'zingizni qanday his etasiz?

Zavqli mutolaa

Hotami Toy

(hikoyat)

Hotami Toy hikoyatikim, himmat va saxo ahlig'a peshvo erdi va aning mehmonlig'i ta'zimig'a bosh indurmagan gado himmatini ko'rub insof berdi

Hotami Toy hikoyasiki, u himmat va saxovat kishilariga peshvo edi; uning mehmondorchiligiga ta'zim bilan bosh urmagan bir gadoning himmatini ko'rib, Hotami Toyning unga tan bergani

Asl matn	Nasriy bayoni
Hotami Toyig'a bir ozodavash Dediki: "Ey himmating ozoda kash, Toki saxo bo'ldi kafing varzishi, Ko'rdung ekinmu bir o'zungdek kishi?" Dediki: "Bir kun qilibon jashni om, Indab edim bodiya ahlin tamom. Matbax aro yuz teva qurbon edi, Qo'y-u qo'zi behad-u poyon edi. Bazm ichidin dasht sori bir nafas, Kasbi havo aylamak ettim havas. Sayrda ko'rdu bir asiri mihan, Bir quchoq orqasig'a yuklab tikan. Jismi uyin aylabon ul yuk nigun, Tirkabon ul uyga asodin sutun.	Hotami Toyga bir ko'ngli ochiq odam dedi: "Ey himmatda erkin tabiat kishi, saxiylig kaftingga odat bo'lganidan buyon o'zingga o'xshagan kishini hech ko'rdingmi?" U dedi: "Bir kuni men hamma uchun yig'in qildim. Unga o'sha cho'ldagi odamlarning hammasini chaqirdim. Pishirish uchun yuzta tuya qurbon qilindi; so'yilgan qo'y-qo'zilarining ham son-sanog'i yo'q edi. Bazm bo'lib turgan vaqtda birpas havo olgim kelib, dasht tomonga chiqdim. Aylanib yurib, mehnatda ezilgan bir qari cholni ko'rdim. U yelkasiga bir quchoq tikan – o'tin ortgan edi. U yuk gavdasini egib, vujud uyiga hassadan ustun tirkagan edi.

<p>Har qadam olg'uncha tinib muddate, Har nafas urg'uncha o'tub fursate.</p> <p>Soldi ul emgak o'ti ko'nglumga tob, Lutf-u tarahhum bila qildim xitob:</p> <p>"K-ey qadin emgak yuki past aylagan, Jismida g'am xori nishast aylagan,</p> <p>Dasht aro go'yoki xabar bilmading, Hotam uyi sori guzar qilmading?</p> <p>Da'vat etib asru farovon bukun, Qildi yomon-yaxshini mehmon bukun.</p> <p>Tashla tikan, gulshani izzatqa yet, Chekma mashaqqat, qo'p-u da'vatqa yet".</p> <p>Menda chu fahm etti bu nav iztirob, Bosh ko'tarib kuldi-yu berdi javob:</p> <p>"K-ey solibon hirs ayog'ingga band, Oz-u tama' bo'ynuga bog'lab kamand.</p> <p>Vodiyi g'ayratg'a qadam o'rmag'on, Kunguri himmatg'a alam urmag'on.</p> <p>Sen dog'i chektil bu tikan mehnatin, Tortmag'il Hotami Toy minnatin.</p> <p>Bir diram olmoq chekibon dast ranj, Yaxshiroq andinki, birov bersa ganj".</p> <p>Ulki bu yanglig' so'zi mavzun edi, Mendin aning himmati afzun edi".</p> <p>Himmat agar bo'lsa, Navoiy, sanga, Banda durur Hotami Toyi sanga...</p>	<p>Har qadam tashlaganida birpas to'xtar, har dam olganida ma'lum bir fursat o'tardi.</p> <p>U chekayotgan azob o'ti ko'nglimni yondirib, rahm- shafqat bilan unga bunday xitob qildim:</p> <p>"Ey qaddini mashaqqat yuki bukkan, tanasida g'am tikanlari o'rnashgan odam!</p> <p>Dashtda yurib xabaring bo'lmadimi? Nega Hotamning uyiga bormading?</p> <p>U hammani o'zining uyiga chaqirib, yaxshi-yu yomoni bugun mehmon qilmoqda-ku.</p> <p>O'tinni tashla, izzat gulshaniga bor, mashaqqat chekib o'tirmay, tur, chaqiriqqa bor!"</p> <p>U ahvolidan iztirob chekkanimni tushunib, bosh ko'tarib kuldi-yu bunday javob berdi:</p> <p>"Ey oyog'ini ochko'zlik band etgan, bo'yniga nafs va tama sirtmoq bog'lagan,</p> <p>g'ayrat vodiysiga qadam bosmagan, himmat qal'asiga bayroq tikmagan odam,</p> <p>sen ham bu tikan tashish azobini tortib ko'r, Hotami Toyning minnatini tortma.</p> <p>Qiyalib, mashaqqat bilan bir tanga topish birov bergan xazinadan yaxshiroqdir".</p> <p>Uning so'zlari shunday o'rinli ediki, shuning uchun ham uning himmati menikidan ortiq edi".</p> <p>Ey Navoiy, agar senda himmat bo'lsa, Hotami Toy ham senga quldird...</p>
--	---

Keling, suhbatlashamiz

1. Hotami Toy nega o'tinchi cholga o'zini tanishtirmadi? Bu orqali undagi yana qaysi fazilat namoyon bo'lyapti?
2. Chol nima uchun Hotami Toy ziyofatidan ko'ra o'tin terib tirikchilik qilishni afzal deb biladi? Siz o'tinchining o'rnida bo'lganingizda nima qilardingiz?
3. Cholning ta'nasi uni ziyofatga taklif qilganga qaratilganmi yoki ziyofatga borganlar-gami? Fikringizni asoslashga urining.
4. Hotami Toyning o'tinchi chol gaplaridan, Navoiyning esa Hotami Toy ishidan chiqar-gan xulosasiga munosabat bildiring.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

5-sinf adabiyot 2-qism darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: **HUMO 9860230104973329**

Plastik egasi **Nabiyev Zokirjon**

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalarga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

MUNDARIJA

Alisher Navoiy	3
“Sher va durroj”, “Hotami Toy”, “Qanoatli va tamagir” hikoyatlari (“Hayrat ul-abror” dostonidan)	
Nodar Dumbadze	13
“Hellados” hikoyasi	
Zahiriddin Muhammad Bobur	30
Ruboiylar	
Erkin Vohidov	36
“Tandir haqida ertak”, “Matmusaning tandiri”, “Tandir kiygan Matmusa” hajviy she’rlari	
Redyard Kipling	46
“Maugli” asaridan parcha	
Hamid Olimjon	75
“O‘zbekiston” she’ri	
Janni Rodari	80
“Hurishni bilmaydigan kuchukcha” ertagi. Adabiy ertak haqida. “Burchaklari yo‘q shahar” ertagi. O‘zimiz ertak to‘qiyimiz!	
Masallar	91
Ezop, Ivan Krilov, Muxtor Xudoyqulov masallaridan namunalar	
Xudoyberdi To‘xtaboyev	102
“Sehrli qalpoqcha” (“Sariq devni minib” romanidan parcha)	